

KURTULUŞ ORDUSU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bayram POLAT* - Yasin ÖNER**

Öz

Kurtuluş Ordusu'nun kurucusu William Booth, başlangıçta Metodist Kiliselerde vaazlar vermiş, daha sonra bu kiliseden ayrılarak “Hıristiyan Misyonu” adında sosyal ve dini bir oluşum meydana getirmiştir. Bu hareket, 1878 yılında “Kurtuluş Ordusu” adını almıştır. Çok sayıda ülkede teşkilatlanan Kurtuluş Ordusu yaşlı, kadın, çocuk bakım evleri kurmuş, bunların yanı sıra yardım organizasyonları, mahkûmların ıslahı, doğal afetler, insan kaçakçılığı ile mücadele ve mültecilere yapılan yardımlarla hem lokal hem de uluslararası düzeyde ilgi çekmeye ve itibarını artırmaya devam etmektedir. Kurtuluş Ordusu'nun bulunduğu her bölgede, bölgesel karargâh olarak bilinen bir yönetim merkezi mevcuttur. Karargâhlar, Londra'daki uluslararası karargâhtaki bölge komutanı tarafından yönetilmektedir. Küçük bölgeler albaylar, daha büyük bölgeler ise komiserler tarafından yönetilmektedir. Episkopal bir yapı taşıması sebebiyle Katolik Kilisesi'ni andıran Kurtuluş Ordusu, inanç noktasında bu kilise ile aynı inançları kabul etmektedir. Ayrıca hareket, Protestan ve Evanjelik bir kilise görünümüne sahip olmasına rağmen, sakramentlere farklı açıdan yaklaşmaktadır. Bu çalışmada Kurtuluş Ordusu'nun tarihi, teşkilat yapısı, faaliyetleri, inanç esasları ve uygulamaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen hususlar aktarılırken önem sırasına göre deskriptif,

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi
e-posta: bpolat51@gmail.com ORCID: 0000-0001-9661-3431.

** Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
e-posta: yasinoner21@gmail.com ORCID: 0000-0001-7094-3205.

Atıf/Cite as: Polat, B. & Öner, Y. (2020). Kurtuluş Ordusu Üzerine Bir Araştırma. Dini Araştırmalar Dergisi. 23(59): 373-396. DOI: 10.15745/da.799956

karşılaştırma ve kronolojik yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca literatür taraması yapılmış ve Kurtuluş Ordusu'nun ortaya çıkış dönemine ait çeşitli kaynaklar ve özellikle bizzat kendilerine ait olanlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Hıristiyan Misyonu, Kurtuluşçular, Kurtuluş Ordusu.

A Study on the Salvation Army

Abstract

William Booth, the founder of the Salvation Army, initially preached in Methodist Churches, later left this position and formed a social and religious formation called the "Christian Mission". This movement was named "Salvation Army" in 1878. The Salvation Army, organized in many countries, has established nursing homes for elderly, women and children and continues to attract attention and increase its reputation both locally and internationally with aid organizations, rehabilitation of prisoners, natural disasters, fight against human trafficking and aid to refugees. In every region where The Salvation Army is located, there is an administrative centre known as the regional headquarters. Headquarters are headed by the district commander at the international headquarters in London. Smaller districts are run by colonels, larger districts by commissars. Resembling the Catholic Church due to its episcopal structure, the Salvation Army accepts the same beliefs as this church at the point of belief. Although the movement has also the appearance of a Protestant and evangelical church, it approaches the sacraments from a different aspect. In this research, the history, organizational structure, activities, belief principles and practices of the Salvation Army have been tried to be revealed. Descriptive, comparative and chronological methods have been used while conveying the aforementioned issues in order of importance. In addition, the literature was scanned and various sources belonging to the emergence period of the Salvation Army and especially those belonging to them were examined.

Keywords: History of Religions, Christianity, the Christian Mission, Salvationists, Salvation Army.

Summary

The subject of the study is the Salvation Army, which was originally founded by the William Booth, who served as a preacher and priest in Methodist Church and its various fractions. The Salvation Army is a social

and religious movement that emerged in England in the mid-19th century. Today, this movement, which exists in many countries of the world, attracts attention as both a social aid organization and a religious organization (church) due to its role in social events, social aid activities, natural disasters and social reintegration of the segments excluded by the society. Our aim is here to deal with The Salvation Army that is common all over the world in detail.

In the research has been put the history, organizational structure, activities, principles of belief and practices of the Salvation Army, which adopts the principles of belief in the Catholic Church in terms of belief principles, have a characteristic/feature of an evangelical and Protestant sect, but differs from Protestants in terms of its different interpretation and practice of baptism and communion rituals. While studying on all of these issues, it has been some methods such as descriptive, comparison and chronological. In addition, the literature has been searched and the sources belonging to the Salvation Army and other sources have been examined. First-hand data and resources are available.

Although the Salvation Army is an evangelical movement in terms of its theological infrastructure, the break with evangelicals from social conservatism causes it to be evaluated differently. Its consensus with moderate and liberal Christian groups on civil liberties and civil rights brings the Salvation Army in line with the main Protestant churches, but at the same time it has evangelical theology, which places it in the extreme edges of Christianity. The fact that the Salvation Army is seen in the extreme causes confusion in many people with this movement. In addition, the fact that it uses military arguments and has an image in that direction gives the impression that it is an interesting sect.

The authority structure of the Salvation Army is the diocese and originally modelled along the lines of the Roman Catholic Church. In the Salvation Army, which is organized in a military structure, although promotion in the ranks from Lieutenant to Major takes only one year of service, Colonel and higher ranks depend on their positions in the hierarchy and are roughly equivalent to the titles of Archbishop and Cardinal. These appointments are made by the General, in consultation with the Regional Commanders. However, collective works takes place through the creation of various advisory panels that are actively involved in the decision-making process. Unlike other churches, the Salvation Army has given women a remarkable status and has gained a distinct position by giving importance to women's organizations within the community.

William Booth was inspired by biblical military discourses when naming the movement and organizing it. Booth used the soldier's ideas of disciplined order and active cooperation in a spiritual struggle against the devil and his forces of evil and injustice, as the organizing principles that gave the Salvation Army both a different purpose and identity. The military image is still the case for the Salvation Army, as it is a common bond necessary to maintain a strong sense of unity in a religious organization that generally transcends class, race, culture, and national boundaries. On the other hand, the Salvation Army's use of uniforms or military titles as a charity and that it is also a Christian sect caused confusion in the minds of the people. At this point, the problem is encountered in which position the Salvation Army will be placed. Is the Salvation Army a charity, a military establishment or a classical Christian sect? Indeed, at this point, the movement can place itself in every aforesaid position.

The Salvation Army's failure to fulfil certain practices in mainstream Christianity, especially the sacraments, puts it in a conflict with the existing Christian sects. For example, baptism and communion sacraments, which were indispensable rituals for Protestant Christianity, practiced during the founding years of the movement but banned by Catherine Booth in 1833, have not practiced by members of the Salvation Army. In fact, the Salvationists argue that, as mentioned in their doctrine book, the saints function only to draw attention to the truths they symbolize, therefore, members of the Salvation Army do not need to practice these ceremonies in order to live a life devoted to sacred service. The Salvation Army's view of the ritual contributes to its marginal position as to whether it is a special purpose group (not exactly a church) or a community within evangelical sects. However, doubts about the Salvation Army as a legitimate religious sect are heightened by claims that rites are not an important part of church life. For churches in the Wesleyan tradition practice only two sacraments (baptism and communion) and consider them indispensable. Therefore, the Salvation Army's refusal to abide by sacred rites resulted in its not being accepted as a Christian sect from the perspective of the Catholic sects.

As a result, despite fluctuations in terms of belief and confusion regarding its location, the Salvation Army continues to be a rapidly growing and expanding movement. The Salvation Army is increasing its popularity in local terms with the elderly nursing homes, child care homes, women's shelters, dormitories, correctional houses and aid organizations it organizes. At the same time, it continues to attract international attention and increase its reputation

as a result of its sensitivity to natural disasters, its struggle against human trafficking and its assistance to refugees. All these show that this organization is a good mission. The Salvation Army continues its propaganda activities through both written-visual media and social media and tries to announce the principles it believes as "truth" to the world.

Giriş

Araştırmanın konusunu, ilk zamanlarda Metodist Kilisesi ve onun çeşitli fraksiyonlarında vaizlik ve papazlık görevi yapmış olan William Booth tarafından kurulmuş olan Salvation Army (Kurtuluş Ordusu) oluşturmaktadır. Kurtuluş Ordusu 19. Yüzyıl ortalarında İngiltere’de ortaya çıkmış yeni bir dini hareket olarak da nitelendirilmektedir. Kısa sürede taraftar bulması ve özellikle I. Dünya Savaşı ve çeşitli sosyal olaylarda önemli roller üstlenmesi sebebiyle dikkatleri üzerine çeken bir harekettir. Günümüzde dünyanın çok sayıda ülkesinde faal olan bu hareket toplumsal olaylar, sosyal yardım faaliyetleri, doğal afetler ve toplum tarafından dışlanmış kesimlerin topluma tekrar kazandırılması noktasında üstlendiği rol sebebi ile hem bir sosyal yardım kuruluşu hem de bir dini kuruluş (kilise) olarak dikkat çekmektedir (Özcan 2020:13). Her ne kadar kurucusu tarafından Hıristiyan ana kitleden ayrı bir grup veya mezhep olarak nitelendirilmese de teşkilatlanma yapısı, farklı uygulamalarının ön plana çıkması, ibadet yerlerini kilise değil de kale veya tapınak olarak nitelendirmesi gibi hususlar, Kurtuluş ordusunu diğer kiliselerden ayıran özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her fırsatta İncil’i vaaz etmeleri, İsa’nın mesajını her kesimden insanlara ulaştırmaya çalışmaları, yapmış oldukları etkinlikler ve yardımlar ise Kurtuluş Ordusu’nun diğer kiliseler ile ortak yönünü göstermektedir. Dolayısıyla Kurtuluş Ordusu’nu aynı zamanda dini bir grup (kilise) olarak nitelendirmek gerekir.

Araştırmada inanç esasları bakımından Katolik Kilisesi’nin inanç esaslarını benimseyen, faaliyetleri açısından ise Evanjelik ve Protestan bir mezhep görünümü veren, ancak vaftiz ve komünyon ayini uygulamalarını farklı yorumlaması ve uygulaması cihetiyle Protestanlardan ayrılan Kurtuluş Ordusu’nun tarihi, temel inançları ve uygulamaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma, Türkiye’de Dinler Tarihi alanında Kurtuluş Ordusu hakkındaki ilk araştırma olması sebebi ile önem arz etmektedir¹. Kurtuluş Ordusu’nun ilk ortaya çıkışından başlayarak, kronolojik bir şekilde günümüze kadar olan faaliyetleri ve çeşitli yapılanmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca başlangıçtan günümüze kadar bu dini ve sosyal hareketin inanç esasları ve çeşitli

uygulamalarından bahsedilmiştir. Bu yapılırken de diğer Hıristiyan mezhepler ve dini grupların inanç ve uygulamaları ile de karşılaştırmalar yapılarak, bunlar arasındaki gerek farklı gerekse ortak yönlerden de bahsedilmiştir.

Özellikle teşkilat yapılanmaları ve teşkilat içerisindeki hiyerarşik oluşumları ile dikkatleri üzerine toplayan Kurtuluş Ordusu, askeri bir yapı gibi kendini göstererek ve askeri terminolojiyi kullanarak kilise içerisinde unvanlar oluşturmuş ve hiyerarşik yapılanma bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Kurtuluş Ordusu diğer kilise ve dini oluşumlardan farklı olarak kadınlara dikkate değer bir statü kazandırmış ve topluluk içerisinde kadın teşkilatlarına da önem vererek diğer gruplardan ayrı bir konuma gelmiştir (Eason 2003:33-44; Bale 1990:23-26).

Ortaya çıktığı dönem ve kendilerine karşı olumsuz tepkiler dikkate alındığında “Yeni Dinî Hareketler” kapsamında da değerlendirilebilecek olan Kurtuluş Ordusu, son yüzyıla damga vuran ve ilgiyi üzerine çeken bir teşkilattir. Bu hareket, kendisine benzer hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamış, zaman içinde gelişerek dünya çapında bir etkiye sahip olmuş, küresel zeminde 131 ülkeyi etki alanına dahil etmiştir. Bu özelliği de tetkik edilmesi ve değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

1. Kurtuluş Ordusu Hareketinin Tarihçesi

Kurtuluş Ordusu'nun inanç ve uygulamalarını ele almaya başlamadan önce hareketin bu günlere gelene kadar geçirdiği süreçler hakkında bazı detayların bilinmesi gerekmektedir. Bu detaylar, hareketin faaliyet gösterdiği kültürün anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Kurtuluş Ordusu ile kendilerinin dışındaki diğer mezhepler ve dinî guruplar arasındaki ilişkilerin, çeşitli uyumluluk ve uyumsuzluklarının göz önünde bulundurularak dikkatli bir şekilde değerlendirilmesine de imkân sağlayacaktır. Öte yandan hareketin hiyerarşik yapısı, müntesiplerin “gerçek” olarak adlandırdıkları bir sistemin iyi niyetli üyeleri olarak durumları ve kendilerine yönelik tehditlere karşı direnme yöntemlerinin bilinmesi gerekmektedir. Açıkçası Kurtuluş Ordusu üyelerinin neye inandıkları, neye inanmak zorunda oldukları ve bu inançları nasıl doğrulayabilecekleri üzerine yapılacak sorgulama, içsel olarak onların hem ana akım Hıristiyanlıkla hem de modernite ile olan ilişkilerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Genel itibariyle yeni dinî hareketlerin en tepe noktasında, hareketin kendisi etrafında şekillendiği otoriter ve karizmatik bir liderin bulunduğu görülmektedir. Hareketlerin mensuplarına göre bu lider, kimi zaman “Mesih” olarak nitelendirilmekte kimi zaman da “Mesih”in habercisi olarak algılanmak-

tadır. Dünyevi buhranlarla çepeçevre kuşatılmış ve kendilerini baskı altında hisseden hareket üyeleri, bu yeni lidere tazim göstermekte ve onu yeni bir dünya düzeni kurabilecek tek kişi olarak nitelendirmektedir (Özkan 2018:38-39). Söz konusu lider de bir yandan mevcut düzendeki yerini güçlendirmek adına müntesiplerine kendisi tarafından yeniden yorumlanmış bir dinî anlatı ve öğreti sunmakta, diğer taraftan da otoritesini sağlamlaştırmak için gelecekle ilgili kehanetlerde bulunmakta ve bu kehanetlerde kendisine özel roller biçmektedir (Aydın 2018:598).

Kurtuluş Ordusu klasik anlamda yeni dinî hareketlerin yapısında bulunan karizmatik lider etrafında şekillenen örgütlenme biçimine bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş Ordusu'nun en tepe noktasında harekete önderlik eden ve kurucu olan, William Booth bulunmaktadır. Ayrıca William Booth'un eşi Catherine Booth da bu hareket içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Catherine Booth hareket ilk ortaya çıktığı andan itibaren eşiyile birlikte sürekli olarak bu özel konumunu korumuş, hareketin ikinci lideri görevini üstlenmiş ve bu görevi sürdürme gayreti içerisinde olmuştur. Bir hareketin genel karakterini ortaya koyabilmek için o hareketin liderinin hayat hikâyesinin bilinmesi gerekmektedir. Bu da hareketin genel yapısı ve varoluş amacı açısından bize o hareketle ilgili bazı ipuçları sunmaktadır. Bundan dolayı, Kurtuluş Ordusu'nun kurucu lideri olan William Booth'un hayatı hakkında bilgi vermek, konunun anlaşılması için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

William Booth 10 Nisan 1829'da Nottingham Kasabası'nın Midlands bölgesinde, işçi sınıfına ait bir ailede dünyaya gelir (Walker 2001:13). Booth'un anne ve babası Mary ile Samuel, oğullarını Nottingham'daki Anglikan Kilisesi'nde vaftiz eder. İki yıl sonra aile, Samuel'in küçük bir çiftlik kiraladığı Bleasby Kasabası'na taşınır. Bleasby'deki tarım faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanan Samuel, ailesini de yanına alarak 1835'te tekrar Nottingham'a geri döner. Burada bulunan bir kilise okuluna gönderilen William, daha sonra Wesleyan Kilisesi'ne bağlı, yerel bir vaiz olan Sampson Biddulph tarafından yönetilen bir okulda eğitimine devam eder (Özcan 2020:36). Parlak bir öğrencilik hayatı olmayan William'ın bu akademideki ilk birkaç yılı sakin geçer. O, babasının yaşadığı ciddi maddi sıkıntılar yüzünden 13 yaşında okulu bırakmak zorunda kalır (Eason 2003:33-44).

Babasının ölümünden sonra küçük yaşına rağmen çalışmak zorunda kalan William, bir tefecinin yanında çırak olarak çalışmaya başlar. O dönemde arkadaşlarıyla birlikte açık hava toplantılarına katılır ve kendisiyle birlikte kiliseye gelen fakirlere yardımda bulunur. Ancak tefecinin yanında geçen altı yılın ardından işsiz kalır ve sonunda kız kardeşi Ann ile birlikte Londra'da

yaşamaya karar verir. Burada yarı zamanlı vaaz işine devam eden William, bir ayakkabıcıda çalışan Rabbits ile iyi bir arkadaşlık kurar. Bu arkadaşısı hem onun tam zamanlı bir vaiz olmasına yardım eder hem de onu ileride hayatını birleştireceği Catherine Mumford ile tanışır (Özcan 2020:36-44). William, Lincolnshire'a Metodist Reform Kilisesi'nde papaz olarak görev alabilmek için gider. Fakat kısa bir süre sonra Londra'ya geri döner ve Metodist Kilisesi'nin bir diğer kolu olan New Connexion (Yeni Bağlantı) papazlığında çalışmaya başlar. Hemen ardından Packington Caddesi Metodist Kilisesi'nin papazı olur. 1855'te tam zamanlı seyahat ederek vaaz veren bir evanjelist papazı olur ve aynı yılın haziran ayında Catherine ile evlenir (Walker 2001:20; Özcan 2020:36-50). İki yıl sonra da Yorkshire'daki bir kiliseye atanır. 1860'larda kadın vaizlerin nadir olarak görev aldıkları bir dönemde William, eşi Catherine'in Tanrı'nın rehberliğinde vaizlik görevini yerine getirmesine izin verir. Bu durum onların ayrı şehirlerde görev yapmalarına sebebiyet verir. Bu dönemde William Booth'u Charles Finney ve James Caughey oldukça etkilemiştir (Walker 2001:44-45; Özcan 2020:41). William, beklentileri karşılanmadığından dolayı 18 Temmuz 1861'de Connexion grubundan ayrılır ve 1865'te Hristiyan Misyonu (The Christian Mission) adlı hareketi kurar. Böylelikle Doğu Londra'da açık hava toplantıları yapmaya başlar ki bu toplantılar Kurtuluş Ordusu'nun ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Hatta Kurtuluş Ordusu'nun temellerinin bu toplantılarda atıldığı söylenebilir (Kew 1977:14-15; Özcan 2020:36-44).

1865'te William'ın kendi hareketinin tohumlarını filizlendirdiği Londra'nın doğusu fiziksel olarak kirli, tiksindirici ve aşırı kalabalık bir yerdi. 1865'e kadar şehrin lağım suları direkt olarak Thames Nehri'ne boşaltılmakta idi ve 1866 yılında Old Ford'daki depolardan şebeke borularına akıtılan atık sular kolera salgınının baş göstermesine ve hastalığın yayılmasına sebep olmuştur. Doğu Londra'da sadece bir haftada 8.000'den fazla kişi kolera yüzünden hayatını kaybederken, bu sayının 573'ünü beş yaşın altındaki çocuklar oluşturmuştur. Bununla beraber bölgede çiçek hastalığı da yaygın hale gelmiş ve o dönemde Kurtuluş Ordusu'nun ilk yetkili isimlerinden George Scott Railton, bu hastalığa yakalanmış, neredeyse hayatını kaybedecek konuma gelmiştir. 1867 yılında Amerikan iç savaşının doğurduğu ticari alandaki olumsuz sonuçlar, bölge halkının büyük kesiminin işsiz kalmasına sebep olmuş, insanlar açlıktan ölmüş, onların ölü bedenleri günlerce yolların üzerinde ve caddelerde kalmıştır. William Booth'un etrafında toplanan ilk halka muhtemelen bu bölgenin kenar mahallelerinde kötü şartlar altında yaşayan insanlardır (Sandall 1959- I:28-32).

Hıristiyan Misyonu, kurulduğu günlerde hızlı bir şekilde bölgedeki durumu iyileştirme ve sosyal gelişimi sağlama adına adımlar atmıştır. Teşkilat, insanların hangi inanca mensup olduklarına bakmaksızın, William Booth'un emirleri doğrultusunda onların yaralarını sarmaya çalışmıştır. Hareketin, bölgede yaptığı işyerleri açma, beslenme, yoksullara yardımda bulunma ve dışlanmış olanların kurtuluşunu sağlama faaliyetlerinin yanı sıra, dünyanın bu yönde adımlar atmasına da ön ayak olmuştur. Bunu da “ruhun kurtuluşunun, beden kurtuluşunun anahtarı olduğu” prensibinden yola çıkarak yapmıştır (Sandall 1959-I:35-36). 1865'te kurulan Hıristiyan Misyonu, daha sonraki birkaç yıl içerisinde gelişmiş ve İsa'nın mesajını mümkün olduğu kadar çok kişiye ulaştırmaya çalışmıştır. İlk dönemlerde kendilerine tahsis edilmiş bir mekânları olmasa da hareketin üyeleri dans salonlarında, tiyatrolarda, bowling salonlarında, çadırlarda ve açık havada insanlara Hıristiyanlıkla ilgili inançları anlatmışlardır. Bazı çevrelerin düşmanca tutumuna ve hareketin eylemlerini aksatma girişimlerine rağmen, halk toplantılarına katılmaya devam etmiştir. Teşkilat, genellikle geleneksel kiliseler tarafından dikkate alınmayan, değer verilmeyen ve daha çok kabul görmeyip reddedilen kesime odaklanmış ve onlara ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca hiç geliri olmayan veya düşük gelir grubunda olan ve statüsü düşük yoksul ve ötekileştirilmiş insanlar da hareketin özellikle üstünde durduğu ve şefkat gösterdiği kesim olmuştur (Halliday, Our History, <https://story.salvationarmy.org>).

1872'de William Booth ilerleyen yaşından ve hastalıktan dolayı altı ay boyunca geçici bir süreliğine misyon çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. Doktorları, aşırı çalışmaya bağlı sinir krizlerine tutulduğunu belirtip onun bir daha göreve dönmesinin imkânsız olduğunu söylemişlerdir. Ancak gittikçe genişleyen bir hareket ve bu durumun getirdiği sorumluluklar ortada olduğu için bu noktada devreye eşi Catherine Booth girmiş ve hareketin sorumluluğunu üstlenmiştir. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra William da sağlığına kavuşup tekrar görevinin başına dönmüştür. Bu dönemde “Hıristiyan Misyonu” hareketinin tamamen merkezileştirildiği görülmektedir. Hareketin merkez üssünde yer alan vaizler, yerel vaizlerle aylık ve yıllık toplantılar yapar ve bu toplantılar neticesinde de vaizler tarafından raporlar hazırlanır ve sunulurdu. Sunulan raporlar dikkate alınarak eksiklikler giderilmeye çalışılırdı. 1875 yılında yapılan bir toplantı kaydında teşkilatın genel merkezinde William Booth ve eşi Catherine Booth'un ismi geçmektedir. Bunun dışında maliyeden sorumlu kişi Nathanel J. Powell; genel sekreter Robert Paton; diğer sekreterler ise George Scott Railton ve Thomas E. Hedley'dir (Sandall 1959-I:144-165).

1878 yılında hareket, “Kurtuluş Ordusu” ismini alarak bugün hala kullanılan ismine kavuşmuştur (Bale 1990: 17-22). O yıl yayınlanan bir raporda geçen “*Hıristiyan Misyonu... gönüllü bir ordudur.*” ifadesi William Booth’un hoşuna gitmemiş, bundan dolayı gönüllü kelimesi yerine “kurtuluş” ifadesini koyarak, bir nevi kendilerini toplumun adaletsizlikleriyle mücadele eden ve insanları Tanrı’yı anlamaya yönlendiren bir hareket olarak nitelendirmeye çalışmıştır. İsimlendirmede geçen “ordu” ifadesinden dolayı da teşkilat üyeleri kendilerine askeri unvanlar vermiş ve üniformalar giymişlerdir. Yine 1878 yılında Charles Fry adında Metodist bir vaiz ve üç oğlu açık hava toplantılarında Ordu’yu desteklemek adına enstrümanlar çalmaya başlamış ve kısa bir zaman sonra bu kimseler Kurtuluş Ordusu’nun ilk bando takımını kurmuşlardır. Zira bugün bile Ordu, müziğiyle meşhurdur ve müzik bu hareketin adeta ayrılmaz bir parçası olmuştur (Halliday, Our History, <https://story.salvationarmy.org>).

William Booth’un Londra’da temellerini attığı bu hareket İngiltere dışında yayılmaya başlamış, Amos Shirley ve ailesinin 1879’da ABD’nin Philadelphia’ya eyaletine yerleşip, orada gayri resmi bir şekilde Kurtuluş Ordusu için çalışmaya başlamasıyla hareketin buradaki temelleri atılmıştır. Yürütülen küçük çaplı, etkin çalışmalardan bir yıl sonra William Booth, George Scott Railton ve beraberindeki yedi kişiyi New York’a gönderip, ilk resmi faaliyeti burada başlatmıştır. İngiltere’de olduğu gibi Ordu mensupları ilk olarak işe sokak vaazlarıyla başlamış ve fakirler için yardım kampanyaları düzenlemişlerdir. Yoğun çabalar neticesinde 1880’in sonlarına doğru yaklaşık 1500 kişi Kurtuluş Ordusu teşkilatına katılmıştır. Uluslararası faaliyetler hızlı başlamış ve elde edilen başarılı sonuçlar, farklı ülkelere gitmek için itici bir güç oluşturmuştur. Sırasıyla 1880’de Avustralya, 1881’de Fransa (Buradaki çalışmalar bizzat William ve Catherine Booth’un en büyük kızı Catherine Booth-Clibborn tarafından yürütülmüştür), 1882’de Kanada, İsviçre ve İsveç, 1883’te ise Sri Lanka, Yeni Zelanda ve Güney Afrika’da faaliyetlere başlamıştır (Halliday, Our History, <https://story.salvationarmy.org>).

Kurtuluş Ordusu bu dönemde ciddi başarılar elde etmiş, fakat çok çeşitli sıkıntılar ile de karşılaşmışlardır. Sıkıntılar daha ziyade, toplumun çeşitli kesimlerinden ve meslek gruplarından gelmiş, hareket ve üyeleri büyük muhalefet ve tepki ile karşılaşmışlardır. Bunların arasında en çok muhalefet edenler Kurtuluş Ordusu’nun, kârlarını çökerttiği içki ticareti ile uğraşan kimselerden gelmiştir. Kurtuluş Ordusu’na karşı birçok İngiliz kent ve kasabalarında ayaklanmalar başlamış, hareketin üyeleri mahkemelerde olduğu kadar sokaklarda da her türlü saldırı ve tehdide maruz kalmıştır. Sadece 1882 yılında harekete

mensup 669 kişi saldırıya uğrarken; bunların 25'ini kadınlar, 23'ünü ise on beş yaş altı çocuklar oluşturmuştur. 1884'ün sonunda yaklaşık 600 Kurtuluş Ordusu mensubu tutuklanarak hapse gönderilmiştir. Tutuklamalara sebep olarak, mahkeme kayıtlarındaki bilgilere göre sokaklarda yürüyüş düzenlemeleri ve açık hava toplantıları tertip etmeleri gösterilmiştir. Onlar için tam bir özgürlük alanı oluşana kadar hem parlamento hem de Hukuk Mahkemeleriyle birçok defa mücadele etmişlerdir. Bir yandan bu baskılara karşı direnmeleri diğer yandan üstlendikleri misyonu anlatma çabaları, Kurtuluş Ordusu üyelerinin kendilerini Hıristiyanlığın ilk dönemindeki havarilere benzetmelerine neden olmuştur (Kew 1977:18-19).

Kurtuluş Ordusu yapılan tüm muhalefetlere rağmen yoluna devam etmeyi başarmış ve her geçen gün yeni bir coğrafyaya yayılma kararlılığını göstermiştir. Bu kararlılıkta William Booth'un kendi dini düşüncesini yaymak ve taraf-tar kazanmak için Pavlos'u örnek aldığı göz ardı edilmemelidir (Korintlilere I. Mektup, 9: 22). Booth bu düşüncesini, "*Hollanda'ya gidecek olan görevlime Hollandalı olabilir misin, Zululand'a giden adama bir Zulu olabilir misin, Hindistan'a gidecek olana Hintli olabilir misin diyorum. Eğer yapamazsan hiç gitmemelisin.*" şeklindeki sözleri ile ifade etmiş ve farklı coğrafyalara dağılan üyelerin hangi yöntemle insanlara yaklaşması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada Booth, İsa'nın havarilerine misyonu yaymak için verdiği emri göz önünde bulundurmıştır (Öner 2020:217). Burada kullanılması tavsiye edilen yöntemlerden birisi "inkültürasyon"dur. Bu yöntemle Hıristiyanlık, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanlara, kendi kültürlerine uygun hale getirilerek verilmektedir. Bunu yaparken de misyoner olan kişi, kendisini o kültürün ve coğrafyanın insanı gibi göstermek durumundadır (Güngör 1997:157-165; Erdem 2005:39-40; Gündüz 2005:86-98; Oymak 2010:35-39). Dünyanın çeşitli coğrafyalarına giden Kurtuluş Ordusu üyeleri onun bu görüşünü özümsemiş görünmektedir. Örneğin 1882'de Hindistan'da Kurtuluş Ordusu'nun faaliyetlerini yürütmek için görevlendirilen Frederick Booth-Tucker ve ekibi Hint isimlerini benimseyip, yerliler gibi giyinerek insanların arasında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Kurtuluş Ordusu üyeleri, gittikleri yerlerde bölge halkına yönelik yiyecek temininde bulunmak ve barınacak mekân sağlamak gibi temel ihtiyaçları karşılamışlar, bunun yanında toplumun ıslahı için de çalışmalar yapmışlardır. Onlar, 1883'te harekete üye olan mahkûmlar için ıslah evleri, 1884'te İngiltere'de bir kadın sığınma evi ve 1890'da yine İngiltere'de insanlara iş bulmada yardımcı olacak işçi kurumları açmışlardır (Beveridge 1915:171-180).

Kurtuluş Ordusu'nun başarılı olduğu bir diğer alan ise gençlik çalışmalarıdır. 1888'de gençlerle ilgili faaliyetler resmi bir hüviyet kazanırken, 1897'de gençler arasındaki ilk toplantılar da düzenlenmeye başlamıştır. Kurtuluş Ordusu'nun 1910'larda Avrupa, Afrika, Avustralya ve Kuzey Amerika'da gençlere yönelik çalışmaları hız kesmeden devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise küçük gruplar, korolar, drama grupları, sosyal çalışma grupları ve İncil grupları adı altında gençlerin katılabileceği faaliyet alanları oluşturulmuştur. Hareketin müntesibi olan genç üyeler ise Kurtuluş Ordusu'nun bağış toplama işleri, kendileri ile ilgilenen kişilere ve sempatizanlara hareketi tanıtmaya görevini de üstlenmişlerdir. Bu genç üyeler vasıtası ile gençlere yönelik tüm dünyada yaz kampları düzenlenerek hem hareketin amacı anlatılmış hem de gençlerin hareketin içerisine sağlam bir şekilde dâhil olması planlanmıştır. İncil çalışmalarıyla gençleri inanç noktasında yetiştirmek isteyen teşkilat; spor, sanat ve oyun programlarıyla da onların fiziksel, bilişsel ve ruhsal gelişimlerini desteklemeye çalışmıştır (Webster 1915:151-160).

1894 yılında Kurtuluş Ordusu Deniz ve Askeri Birliği (The Salvation Army Naval and Military League) kurulmuştur. Bu birlik, Kurtuluş ordusu askerlerinin savaş alanında besin ihtiyaçlarından duygusal ve ruhî ihtiyaçlarına kadar her şeylerini temin etmeyi amaçlamıştır. 1899 yılında İkinci Boer Savaşı patlak verdiğinde, askeri birlik ilk defa cepheye gönderilmiştir. Ancak 1914'ten 1918'e kadar süren ve dünyanın en zor ve kırılğan dönemlerinden biri olan Birinci Dünya Savaşı esnasında Kurtuluş Ordusu'nun rolü ciddi oranda artmaya başlamıştır. William ile Catherine'in kızı olan ve aynı zamanda ABD ordusunda komutan olan Evangeline Booth, ABD üslerindeki askeri personele yardım için fon düzenlemek ve bağış toplamak adına Ulusal Savaş Kurulu oluşturmuştur. O, ayrıca Kurtuluş Ordusu'na bağlı üyelerin de denizaşırı ülkelere gitmeleri ve orada mücadele etmeleri gerektiğine karar vermiştir. Evangeline, savaşa giden Kurtuluş Ordusu'na mensup askerlere şu talimatlarda bulunmuştur: *“Mesih'e hizmet etmek için denizaşırı gidiyorsunuz. Bağlılığınıza örnek olmak için gerekirse zorluklara katlanacak ve hatta kendinizi bile unutacaksınız. Siz Kurtuluş Ordusunun onurunu elinizde bulunduruyorsunuz”*. Öte yandan hareketin üyeleri cephe arkasında da sınırlı kaynakları kullanarak ABD ordusuna yemek yapma, yaralıları taşıma ve askerlere moral verme gibi faaliyetlerde bulunmuştur (Halliday, Our History, <https://story.salvationarmy.org>).

William Booth, gelecekte teşkilat içerisinde liderlik krizi yaşanmaması adına, her liderin henüz hayattayken kendi halefini seçmesini istemiştir. Bu yüzden William, oğlu Bramwell Booth'u kendisinden sonraki lider olarak

seçmiştir. Ayrıca hastalık gibi durumlarda bir liderin yerine kimin geçmesi gerektiğine karar verecek olan bir Yüksek Kurul da oluşturulmuştur. 1912’de William Booth’un ölümünden sonra yerine oğlu geçmiştir. Ancak 1929’da 63 subay Londra’da bir araya gelip Bramwell’in liderlik için uygun olmadığına karar vermiş ve onun yerine Edward Higgins’i geçirmişlerdir. Çünkü Bramwell 73 yaşındaydı, hasta idi ve sağlık sorunları nedeniyle yaklaşık yedi ay teşkilatın merkezinde bulunmamıştı. Higgins başa geçtikten sonra 1931 yılında “Kurtuluş Ordusu Yasası” çıkartılmış, o tarihten itibaren generallerin bir “Yüksek Kurul” tarafından seçilmesi gerektiğine karar verilmiş ve görev süreleri hususunda da bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ordu’nun kuruluşunda William’la birlikte ilk günden itibaren canla başla çalışan Catherine, hareketin kadına bakış açısını da bir noktada belirlemiştir. Zira William, hareketin babası olarak görülürken; Catherine de annesi olarak görülüyordu (Satterlee 2004:1-11). Kadına en üst düzeyde değer verildiğini gösteren örnek 1934’te teşkilatın dördüncü generalinin bir kadın seçilmesidir. Bu kadın, daha önce ABD ordu-sunda komutan olan Evangeline Booth’tur (Sandall 1959-I:232-237).

Kurtuluş Ordusu, gençlerle ilgilenirken yaşlıları da göz ardı etmemiştir. 1959 yılında 60 yaş ve üzeri kimseler için ilk kulüpler açılmıştır. Bu kulüplerde hareketin üyeleri, yaşlıların yalnızlık duygularını basturmak, emeklilik sonrası duygusal olarak savunmasız hale gelenlere manevi destekte bulunmak ve onların fiziksel ihtiyaçlarını gidermek için çalışmışlardır. Ayrıca uyuşturucu ve alkol bağımlılığı olan kimselerin tedavisi noktasında da çalışmalar yapılmıştır. Hareketin ilk günlerinden itibaren üyeler alkol almayı, tütün ürünü içmeyi ve uyuşturucu kullanmayı, insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerini göz önünde bulundurarak yasaklamışlardır. Üyeler, dünya çapında bağımlılık gösteren kimselere de yardım ve destek sunmuştur. Öte yandan 11 Eylül 2001’de New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’ne yönelik saldırıların ardından hareket üyeleri bölgeye intikal etmiş ve olayın yaşandığı ilk andan itibaren arama kurtarma çalışmalarına bizzat katılmışlardır. Sadece 11 Eylül saldırılarında değil, dünya üzerinde yaşanan deprem, sel, yangın, kasırga gibi doğal afetlerde de Kurtuluş Ordusu günümüze kadar aktif görevler üstlenmeye devam etmiştir. 2015 yılında kuruluşunun 150. yılını kutlayan Kurtuluş Ordusu, 131 ülkede milyonlarca üyesiyle güçlü bir şekilde çalışmalarına devam etmektedir (Schorey ve Brandley 2015:65-69).

2. Kurtuluş Ordusu Hareketinin İnanç Esasları

Hıristiyan Kilisesi’ne dışarıdan bakıldığında, genellikle ana gövdeden fizizlenen ve çokluğundan dolayı görenlerin kafası karışabileceği birçok dalın

varlığı dikkat çekmektedir. Görünürde tek bir hakikat ve tek bir inanç varken, neden bu kadar farklı mezheplerin olduğu herkesin aklına takılabilir. Hıristiyanların bakış açısına göre, aslında inanç bağlamında düşünüldüğünde küçük nüanslara ve birkaç önemli sapmaya rağmen Kilisedeki inançlara yönelik bir birlik vardır. Kurtuluş Ordusu da Hıristiyan doktrininin merkezi düşüncelerini kabul etme noktasında bütün büyük kiliselerin yanında durur. Ancak kutsal yaşamın imkanına dair vurgusuyla ve birçok Hıristiyan için vazgeçilmez olan sakramentlerin kurtuluş için gerekli olmadığı yönündeki özel düşünceleriyle diğer Hıristiyan gruplarından farklı bir konumda yer almaktadırlar (Satterlee 2004:45-47; Özcan 2020:276-281). Öte yandan kendilerine has bir çalışma yöntemi ve ibadet tarzını sürdürmeye gayret etmektedirler (Kew 1977:21).

Hareketin temel kaynaklarından biri olan *Service* (Hizmet) adlı kitapta, Kurtuluş Ordusu'nun Evanjelik bir örgüt olarak kurulduğu ve asıl amacının, bütün insanları Tanrı ile doğru bir ilişki içerisine sokmak olduğu belirtilmektedir. Onlar tövbe, Mesih'e iman ve Kutsal Ruh tarafından yeniden dirilmenin kurtuluş için gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Kişinin ancak İsa Mesih'e inanmakla bir dönüşüm gerçekleştirebileceğine ve bu dönüşümün de ilahi söyleyerek, tutkulu bir şekilde vaaz vererek veya içten dua ederek gerçekleşeceği iddiasındadırlar. Diğer Hıristiyan Kiliseleri açısından bakıldığında Kurtuluş Ordusu'nun konumu belirsizliğini korumaktadır. Kabul ettiği çoğu doktrin Katolik Kilisesi'nin kullandığı dogmalar olduğu gibi bazıları da Ortodokslukta kabul edilenlerdir. Bu noktada özellikle sakramentlerin yerine getirilmemesi ciddi sorun oluşturmaktadır. Örneğin Vaftiz sakramenti yerine onlar çocuğun başında bir bayrak sallamaktadırlar. Komünüyondan ise asla bahsetmemektedirler. Üyelerine, kendi ibadet merkezlerinin dışında ancak Protestan Kiliseler'de ayinlere katılma izni vermektedirler. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Kurtuluş Ordusu'nun bu konum belirsizliği daha da belirgin hale gelmektedir (McCalion 1946:74, 467-470).

Bununla birlikte Kurtuluş Ordusu'nun sakramentlere karşı takındığı tavır bilinmeden, onun tarihiyle ilgili bazı noktaların eksik kalacağı yaygın bir kanaat olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönemlerde Hıristiyan Misyonu'nun liderleri ana akım kiliselerde uygulandığı şekliyle hem vaftizi hem de komünyonu uygulamışlardır. Bunun sebebi Metodist bir gelenekten geliyor olmaları ile açıklanabilir. Zira Metodist gelenekteki kiliseler sadece iki sakramenti (vaftiz ve komünyon) uygular ve diğer bazı kiliseler bunları vazgeçilemez olarak görür (Polat 2008:140-157). Ayrıca vaftiz gibi önemli bir sakrament, Hıristiyanlıktaki kurtuluş anlayışının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Zira ana akım

Hıristiyanlıkta, kurtuluş için önce iman sonra vaftize gerek duyulduğu açık bir şekilde beyan edilir (Seyfeli 2015:93). Fakat General Booth, bu sakramentlerin kurtuluş için gerekli olduğuna ya da devam ettirilmesi gerektiğine dair hiçbir kutsal emir bulunmadığına karar vermiştir. Daha sonra bu sakramentler ve onunla ilgili ritüeller Kurtuluş Ordusu üyelerince artık yerine getirilmemiştir. Generalin bu yöndeki düşünceleri 2 Ocak 1883'te Londra'da düzenlenen konseyde açıklanarak resmîyet kazanmıştır. Sakramentlerden özellikle vaftizin yapılmasına gerek olmadığıyla ilgili ana gerekçe, Yeni Ahit'te yer alan bütün önemli sakramentlerin ve özellikle vaftizin, Tanrı'nın Kutsal Ruhunun vaftiziyle ilgili olduğu düşüncesidir (Markos 1: 8; Luka 3: 16; Yuhanna 3: 16; Elçilerin İşleri 11: 16; Korintlilere I. Mektup 12: 13). Bugün Kurtuluş Ordusu mensupları, tek gerçek sakramentin İsa olduğunu ve İsa'nın yolunun takipçileri olduklarından dolayı da bir bakıma bütün sakramentleri yerine getirdiklerini iddia etmektedirler (Sandall 1959- II:130-132).

Kurtuluş Ordusu yardımsever ve dindar bir kuruluş olarak karşımıza çıkmakta, aynı zamanda aktif bir kilise görünümü vermekte ve çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışmaları, öncelikle işçi sınıfının Hıristiyanlığın temel esasları dikkate alınarak manevi, ahlaki ve fiziksel olarak yeniden oluşturulmasına (reformuna); suçlu, dışlanmış ve kötülüğe bulaşmışların ıslahına; fakir, miskin ve hastaların ziyaretine; İncil'in vaaz edilmesi noktasında açık ve kapalı alan toplantılar yoluyla Hıristiyan hakikatinin yaygınlaştırılmasına yöneliktir. Bu açıdan bakıldığında Kurtuluş Ordusu hem bir kilise, mezhep ve dinî bir hareket hem de bir hayır kurumu hüviyetindedir (The Virginia Law Register New Series 1922: 8: 460-461). Oysaki William Booth, Kurtuluş Ordusu hareketini kurarken, onun yeni bir mezhep olmadığını açık ve kesin bir şekilde ifade etmiştir. Bugün de Kurtuluş Ordusu, tamamen kurucusunun belirttiği şekilde mezhepçilik girdabına girmeme yönündeki kararlılığıyla hareket etmektedir (Sandall 1959-II:125). Bir Hıristiyan örgütlenmesi ve Kilise'nin bir parçası olan Kurtuluş ordusunun mesajı ve savunduğu yaşam tarzı, İncil'in öğretisine dayanmaktadır. Yapılan iş ise İsa Mesih'in getirdiği buyruklara tam bir teslimiyet sağlamak, onları diğer insanlara da duyurmak ve insanları onun takipçisi olmaya ikna etmektir. Kurtuluş Ordusu'nun yaptığı her şey, kendi üyelerinin kazanmış oldukları doğru bilinen inançlarına dayanmaktadır. Kurtuluş Ordusu mensuplarının sevgi dolu ve sevecen bir Tanrı'ya duydukları güven, insanlığa duydukları sevgide ve insanların ihtiyaçlarına dönük yaptıkları yardımlarda onlar için temel yol gösterici ve belirleyici bir ölçüt konumundadır (Our Faith, <https://www.salvationarmy.org/ihq/faith>).

Kurtuluş Ordusu'nun İnanç esasları yani doktrinleri sayı olarak az ve sade bir görünüm arz etmektedir. Bu doktrinler neredeyse Katolik Kilisesi ile ortak inançları içermektedir ve Hıristiyan dünyasını birbirine düşüren ve düşman kamplara bölen katı doktrinlerden kaçınmaktadır. Ancak Hıristiyanlıktan doğan, birbirlerinden farklı diğer mezhepler, dinî gruplar ve hareketler gibi bunların da kendilerine has inançları vardır (Briggs 1894:704). Kurtuluş Ordusu, 1980 yılında, dünyanın farklı bölgelerindeki kendi kuruluşlarının katıldığı uluslararası bir konsey toplamış ve resmi inançlarını da on bir madde olarak ilan etmiştir:

- Eski Ahit ve Yeni Ahit'in yazılarının Tanrı'nın ilhamı tarafından verildiğini ve sadece Hıristiyan inanç ve pratiğinin ilahi kuralı oluşturduğuna inanıyoruz.
- Sonsuz ve mükemmel olan, her şeyin yaratıcısı, koruyucusu, yöneticisi olan ve dini ibadetin tek uygun nesnesi olan tek bir Tanrı olduğuna inanıyoruz.
- Tanrısal güç olarak üç varlığın olduğuna inanıyoruz. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, özünde bölünmemiş olup, güç ve görkem olarak eşit seviyededir.
- Biz, İsa Mesih'in kişiliğinde ilah ve insan doğasının birleştiğine inanıyoruz. Böylece O, gerçekten ve tam anlamıyla Tanrı ve gerçekten ve tam anlamıyla insandır.
- İlk ebeveynlerimizin masum bir şekilde yaratıldıklarına inanıyoruz. Ancak onlar, itaatsizlikleri ile saflıklarını ve mutluluklarını kaybetmişlerdir. Düşmelerinin bir sonucu olarak tüm insanlar günahkâr hale gelmiş ve bu nedenle Tanrı'nın gazabı gerçekleşmiştir.
- Bütün dünya için bir kefarete gönderilen Rab İsa'ya inanan kişinin acı ve ölümden kurtulacağına inanıyoruz.
- Kurtuluş için Tanrı'ya tövbenin, Rabbimiz İsa Mesih'e iman ve Kutsal Ruh tarafından yenilenmesinin gerekli olduğuna inanıyoruz.
- Rabbimiz İsa Mesih'e iman sayesinde lütufla aklanacağımıza ve imanın ona tanık olmak anlamına geldiğine inanıyoruz.
- Kurtuluş ifadesindeki sürekliliğin, Mesih'e itaatkâr bir şekilde gerçekleşen inanca bağlı olduğuna inanıyoruz.
- Tüm inananların tamamen kutsanmanın inananlar için bir ayrıcalık olduğuna ve maneviyat, ruh ve beden tümüyle Rab İsa Mesih'in gelişine kadar, herhangi bir günahla suçlanmadan korunabileceğine inanıyoruz (Selaniklilere I. Mektup 5: 23).

- Ruhun ölümsüzlüğüne, bedenın yeniden dirilişine, dünyanın sonundaki genel yargılamaya, doğruların ebedi mutluluğuna ve kötülerin sonsuz cezasına inanıyoruz (The Salvation Army International Theological Council, <https://www.salvationarmy.org/doctrine/doctrines> ; Kew 1977:30-31; Walker 2001:53).

Kurtuluş Ordusu açısından bu on bir doktrin, Tanrı ile ilgili olarak yapılan seçimlerin nihai sonuçlarını ve İsa Mesih'in sunduğu kefareti özetlemektedir. Bu maddeler, Tanrı'nın gücüne, adaletine ve sevgisine dayanmaktadır, çünkü bunlar İsa Mesih ve İncil tarafından insanlara sunulan mesajlar aracılığıyla ifşa edilmiştir. Bu temel doktrinler, Mesih'in zafer için geri dönüşünü, Tanrı'nın Krallığının tamamlanmasını, bedenın dirilişini, tüm insanların Tanrı'ya karşı nihai hesap verebilirliğini, kurtuluşu reddedenlerin sonsuz umutsuzluğunu ve dürüst olanların iman yoluyla sonsuz mutluluğunu içermektedir (The Salvation Army Handbook Of Doctrine 2010:228).

Bu doktrinlerde geçtiği şekliyle, Tanrı asla yalnız değildir. Kendi içinde mükemmel ve tam bir birliğe sahiptir. Tanrı, üç varlıktan meydana gelmesine rağmen, bunlar rekabet veya muhalefet içinde olabilecek üç şahsiyet değildir. Onlar, her zaman tutum ve eylemlerde birleşmiş, üç katmanlı bir sevgi Tanrısını oluşturmuşlardır. Bunlar Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur ki her biri daima diğerleriyle paydaşlık içindedir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, birbiri üzerinde otoritesi veya üstünlüğü olmayan eşit varlıklar arasında, yaşamın dinamik bir dolaşımını temsil eder. Şahsiyetler farklı, ancak birleşik; farklı ama birbirinden ayrı değildir. "Üçlü Birlik" içinde sahte bir iktidar ve ihtişam hiyerarşisi geliştirmeye yönelik herhangi bir girişim, Tanrı'nın bütünlüğünü zayıflatmaya yönelik bir eylemdir. Ordu üyelerinin inandığı şekliyle, üçlü birliğin içinde yer alan varlıklar sürekli olarak bize birbirlerini ifşa etmektedir. Yeni Ahit bize Kutsal Ruh'un İsa'ya tanıklık ettiğini (Yuhanna 15: 26), İsa Mesih'in Baba'yı ortaya çıkardığını (Matta 11: 25-27; Yuhanna 14: 8-14) ve aynı zamanda Ruh'a tanıklık ettiğini (Yuhanna 14:16, 26), Baba'nın da Oğul'a tanıklık ettiğini söyler (Matta 3:17; The Salvation Army Handbook Of Doctrine 2010:51-52).

Kurtuluş Ordusu'nun kendine ait bir sembolü vardır ve bu sembolün içerisindeki her bir parça ayrı bir anlam ifade etmektedir. Bu sembolün içerisinde öncelikle "Kan ve Ateş" yazılı olan bir bayrak (dünyanın kurtarıcısı olan çarınha gerilmiş İsa'nın kanı ve Kutsal Ruh'un ateşi) ve onun temsil ettiği renkler bulunmaktadır. Tanrı'nın kutsallığı ve saflığı için mavi; İsa'nın kanı için kırmızı; Kutsal Ruh'un ateşi için sarı (yani, onun gücünün bireysel olarak bir Hıristiyan'da coşkuyu ve temiz karakteri oluşturma çabası) kullanılmıştır. Sembolün içerisinde ayrıca haç, kurtuluş kelimesini temsilen S (Salvation), ölümden sonraki hayatta zafere ulaşacak Hıristiyanlar için taç, Tanrı için sa-

vaşı temsil eden çapraz kılıçlar ve Kutsal Ruh'un "ışığını" ve "ateşini" temsil eden güneş vardır (Kew 1977:23).

3. Kurtuluş Ordusu Hareketinin Uygulamaları

Ağustos 2020 itibariyle Kurtuluş Ordusu, 131 ülkede faaliyet göstermekte ve 175 farklı dilde hizmet vermektedir. Bu bağlamda idari amaçları daha rahat gerçekleştirmek adına kendi teşkilatlanmaları gereği dünyayı beş coğrafi bölgeye ayırmışlardır. Bunlar; Amerika ile Karayipler, Avrupa, Güney Asya, Güney Pasifik ile Doğu Asya ve Afrika bölgeleridir. Bu bölgelerdeki denetimi sağlayan ana karargâh ise Londra'dadır. Londra'daki merkezin başında 3 Ağustos 2018 yılından beri General Brian Peddle görev yapmaktadır. Onunla aynı düzeyde bulunan ve dünya kadın bakanlıklarının başkanlığını yapan kişi ise Rosalie Peddle'dır. Kurtuluş Ordusu'nun bulunduğu her bölgenin, bölgesel karargâh olarak bilinen bir yönetim merkezi bulunmaktadır. Bu bölgelerin her biri, Kurtuluş Ordusu'nun Londra'daki uluslararası karargâhından emir alan bir bölge komutanı tarafından yönetilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, küçük bölgeler normalde albay rütbesine sahip bir subay tarafından idare edilirken; daha büyük bölgeler komiser olarak nitelendirilen kişiler tarafından yönetilmektedir. Teşkilat yaklaşık olarak 800.000 üyeye sahiptir ve teşkilatta her açıdan kadını destekleyen bir *Women's Ministries* (Kadın Bakanlıkları) birimi mevcuttur. *Red Shield Defence Services* (Kızıl Kalkan Savunma Hizmetleri) içecek, sabun, sakız, diş macunu ve dikiş setleri gibi yardım malzemelerini tedarik etmek için silahlı servislerle birlikte çalışır. *Waves of Transformation* (Dönüşüm Dalgaları), kuraklığa maruz kalan topluluklara

yardım eden bir su kaynakları projesidir. *Reliance Bank* (Güven Bankası), Kurtuluş Ordusu'nun banka hesapları, krediler ve ipotek noktasında danışmanlık hizmetleri sunan finansal hizmetler koludur. Kurtuluş Ordusu, sosyal yardım konusunda dünyanın en büyük yardım kuruluşlarından birisidir. 2004 yılında sadece ABD'de yaklaşık 2,6 milyar dolar harcanarak 32 milyondan fazla insana yardım ulaştırılmıştır. Toplum merkezleri ve afet bölgelerine yapılan yardımlara ek olarak örgüt, mülteci kamplarında ve özellikle Afrika'da yerlerinden edilen insanlar arasında yardım çalışmalarına devam etmektedir. Birleşik Krallıkta, Kurtuluş Ordusu sosyal hizmetler noktasında hükümetin en büyük dış paydaşlarından biri konumundadır. Kurtuluş Ordusu, 30 Eylül 2007'de sona eren mali yıl için, yaklaşık 2 milyar dolarlık özel bağışla, ABD'deki en büyük ikinci yardım kuruluşu olmuştur (The Salvation Army, <https://en.wikipedia.org/wiki/>).

Kurtuluş Ordusu, Kanada'da "The Sally Ann", Avustralya'da "Salvos Stories", Yeni Zelanda'da "Sally's" olarak adlandırılan ve rehabilitasyon programları için giysi, ev eşyası ve oyuncak gibi bağışlanan eşyaları satarak para toplayan ikinci el mağazaları veya hayır kurumu dükkanları ağıyla tanınmaktadır. Bu mağazalar tarafından toplanan giysiler, toplandığı yerde satılamamışsa, genellikle küresel ikinci el giyim pazarında toptan satışa sunulur. Kurtuluş Ordusu'nun Birleşik Krallıktaki bağış toplama dükkânları, iş arayanların 6 aya kadar uzayabilen sürelerde, haftada 20 ila 40 saat tazminat ödemedi çalışmak zorunda oldukları, Birleşik Krallık hükümetinin Çalışma Programı'na katılabildiği kuruluşlardır. Kurtuluş Ordusu'nun tasarruf mağazalarından satın alınan eşyalardan elde edilen gelirin bir kısmı Kurtuluş Ordusu'nun acil yardım hizmetlerine ve programlarına harcanmaktadır. Satılmayan tekstil ürünleri halı altlığı gibi farklı ürünlere dönüştürülmektedir. Kurtuluş Ordusu, çalışma koşullarına bağlı olarak eski suçluları işe alıp onlara ikinci bir şans verme taraftarıdır. Böylece sabıkalarına için ülke çapında birçok iş fırsatı sağlayarak bu insanlara, ileride bir yönetici olabilmek için kendilerini geliştirebilme, hatta şirket ofislerinden birinde çalışabilme imkânı sağlamaktadır (Carstens 1907:30, 119).

Ordu'nun resmi internet sitesinde kendisiyle ilgili paylaştığı güncel istatistikler mevcuttur. Bu rakamlara bakıldığında 1 Ocak 2019 itibarıyla dünya çapında yaklaşık olarak 1.700.000 mensubu bulunan Kurtuluş Ordusu'nun, 14.528 ordu evi veya kilisesi, 1.212.181 askeri, 112.203 çalışanı, 28.422 bando müzisyeni bulunmaktadır. Bunların yanı sıra 2.735 toplum geliştirme programı, 495 adet evsizler için pansiyon, 232 çocuk evi (kapasite:7.962), 160 yaşlı evi (kapasite: 11.238), 43 anne ve bebek evi (kapasite: 1.191), 114

kadın ve erkek sığınma merkezi (kapasite: 2.883), 121 tane de rehabilitasyon merkezi mevcuttur. Ayrıca silahlı kuvvetlere hizmet etmek amacıyla 52 mobil birim, 77 adet afet rehabilitasyon programı, 30 genel hastane ve 29 tane de doğum hastanesi vardır. İnternet sitesinde belirtildiği üzere hareket, bugüne kadar 234.061 mahkûma ulaşım onları topluma kazandırmaya çalışmıştır (International Statistics, <https://www.salvationarmy.org/ihq/statistics>).

Kurtuluş Ordusu'ndaki memurlar, kendi üstlerinde yer alan subayların tüm emirlerini derhal yerine getireceklerine, dünyanın herhangi bir yerinde veya kendi ülkelerinde gitmeye yönlendirildikleri bir yere gitmeye hazır olduklarına dair söz verirler. Asker olarak nitelendirilen üyeler, genellikle sadece altı ay boyunca kolorduda görevlendirilir ve hemen ardından görev yapacakları yere gitmek üzere ayrılırlar. Subay, Kurtuluş Ordusu kurallarına uymuyorsa veya uymak istemiyorsa, istifası için hüküm verilmektedir. Kişi, büyük bir günaha bulaşmamışsa ve sürekli tekrarladığı bir hatası ya da günahı yoksa subaylığa kabul edilmektedir. Bununla birlikte Kurtuluş Ordusu saflarında ve en üst düzey subayları arasında kadın istihdamı dikkat çekmektedir. Catherine Booth, Kurtuluş Ordusu teşkilatında kocasıyla eşit paya sahip olduğundan dolayı kadınlar, teşkilat içerisinde erkeklerle eşit yetki alanına sahiptir. Böylelikle ilk kez, erkekler ve kadınlar eşit bir temelde ve tam bir uyum ve özgürlük içinde Hıristiyan çalışmalarına girişmişlerdir. Daha önce Roma Katolik Kilisesi, eğitim ve hayır işleri için rahibeleri istihdam etmişti. Aynı şekilde Modern Anglikan ve Lutheran cemaatleri ile İskoçya Presbiteryen Kilisesi, Amerika Metodistleri ve diğer mezhepler de yakın zamanda kız çocuklarını diyakoz olarak eğitmeye ve onları istihdam etmeye başlamışlardı. Ancak bunların hiçbiri kadınlara, bu platformda ve kürsüde erkeklerle eşit yer vermemiştir (Bale 1990:86). Kurtuluş Ordusu'nda kolorduların büyük bir kısmı kadınların emri altındadır (Briggs 1894:701).

Kurtuluş Ordusu'nun en belirgin ve ayırt edici özelliği, askeri argümanları kullanması, kötülüğün güçlü ve çok yaygın olduğu düşüncesinden hareketle inançlı her Hıristiyan'ın sürekli olarak kötülüğe karşı savaşması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu yüzden tepeden en aşağı dereceye kadar üyelerin hareketlerini, askeri kelimelerle ifade etmeye çalışırlar. Çünkü Yeni Ahit'te Hıristiyanları askerlere benzeten çok sayıda pasaj mevcuttur. (I. Timoteos, 1: 18; II. Timoteos, 2: 3-4; Efesliler, 6: 14-17). Bu noktada örneğin; Kurtuluş Ordusu teşkilatındaki yöneticilere “subay”; kilise üyelerine “asker”; uluslararası lidere “General”; liderin yardımcısına “Genelkurmay Başkanı”; resmi haftalık gazeteye “Savaş Çılgılığı”; ibadet yerlerine “kaleler”; her bir teşkilat evine “kolordu”; özel bir dizi toplantıya da “askeri operasyon” denir. *The Soldiers Covenant* (Askerler Sözleşmesi) Kurtuluş Ordusu'nun amentüsüdür. Kilise ve

cemaatin tüm üyeleri bu inanca uymak zorunda ve asker olarak kaydolmadan önce herkesin bu belgeyi imzalaması gerekmektedir. Üyeler geleneksel olarak Mesih'in askerleri olarak anılmaktadır. Bu inanç bildirisi daha önce *Articles of War* (Savaş Maddeleri) olarak bilinen bu inanç bildirgesi şu ifadeleri içermektedir: “*Tanrı'nın şefkatli merhametinin bana sunduğu kurtuluşu tüm kalbimle kabul ederek, burada ve şimdi Baba'nın Kralım olduğunu kabul ediyorum; Oğul, Rabbimiz İsa Mesih, Kurtarıcım olsun; ve Kutsal Ruh benim Rehberim, Teselli Kaynağım ve Gücüm olsun. O'nun yardımıyla, bu görkemli Tanrı'yı her zaman sevecek ve ona hizmet, ibadet ve itaat edeceğim*” (Kew 1977:22).

Kurtuluş Ordusu mensuplarının ibadet ettiği mekânlara kiliseden ziyade bazen “kale” bazen de “tapınak” adı verilmekte ve isimleri ne olursa olsun bu mekânlar, herkese açık olan ve sıcak bir karşılama sunan Hıristiyan kiliseleridir. Bu merkezlerin çoğu, genellikle pazar günleri haftalık ibadet hizmetleri vermektedir. Bu toplantılar rahat bir atmosfere sahiptir ve orada genelde ilahiler söylenir, İncil okumaları yapılır, şahitlikler anlatılır (cemaatin Hıristiyanlıkla ilgili deneyimlerini aktarmaları), ibadet edilir veya drama gruplarının sunumları izlenir. Okunan ilahilere ve şarkılara geleneksel Kurtuluş Ordusu bandosu klavye, gitar, davul ve diğer enstrümanlarla eşlik eder. Bu da ibadete daha çağdaş bir görünüm vermektedir. Pazar günü hizmetlerin yanı sıra genellikle dua grupları, aile etkinlikleri, öğle yemeği grupları, gençlik kulüpleri ve yaşlılar için özel toplantılar gibi hafta içi her gün akşam düzenlenen etkinlikler mevcuttur (Our Faith, <https://www.salvationarmy.org/ihq/faith>).

All the World, Kurtuluş Ordusu'nun uluslararası çalışma ve misyonunun anlatıldığı dergidir. Londra'daki ana karargâhta çıkarılır ve yılda dört kez basılır. Bunun dışında hareketin *Faith and Friends*, *Salvationist*, *Word and Deed*, *Kid Zone*, *Kids Alive*, *Pipeline*, *Others*, *Onfire* adlı dergileri de mevcuttur. Ayrıca 1879'dan beri yayınlanan *War Cry* adlı gazeteye de sahip olan Kurtuluş Ordusu, www.salvationarmy.org adlı internet sitesi ve facebook, twitter, instagram gibi resmi sosyal medya hesapları aracılığıyla dijital platformlarda da faaliyetlerini sürdürmektedir. Kurtuluş Ordusu, 1892'de Avustralya'da *Lime-light Department* adlı kendi film stüdyosunu kurmuştur. Bu film stüdyosunda 1892 ile 1909 arasında, 300'den fazla film çekilmiştir. Orijinal stüdyo bugün hala durmakta ve Kurtuluş Ordusu tarafından korunmaktadır (The Salvation Army, <https://en.wikipedia.org/wiki/>).

Sonuç

Kurtuluş Ordusu, teolojik altyapısı itibariyle Evanjelik bir hareket olsa da Evanjeliklerin sosyal muhafazakârlık yönünden kopuşu, onun farklı de-

ğerlendirilmesine sebep olmaktadır. Sivil özgürlükler ve medeni haklar konusunda ılımlı ve liberal Hıristiyan gruplarla fikir birliği içinde oluşu, Kurtuluş Ordusu'nu ana Protestan kiliseleriyle aynı hizaya getirmekte, ancak Evanjelik teolojiye sahip olması, onu Hıristiyanlıkta uç bölgelere konuşturdu. Kurtuluş Ordusu'nun uçta görülmesi, çoğu kişide bu hareket ile ilgi kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Ayrıca askeri argümanları kullanıp o yönde bir imaja sahip olması da insanların zihninde ilginç bir mezhep olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ancak Kurtuluş Ordusu'nun otorite yapısı piskoposluktur ve asıl itibarıyla Roma Katolik Kilisesi'nin çizgileri doğrultusunda modellenmiştir. Teğmen'den Binbaşıya kadar olan rütbelerde terfi, sadece bir yıllık hizmet sonucunda gerçekleşmesine rağmen Albay ve üzeri rütbelere, hiyerarşideki pozisyonlarına bağlıdır ve kabaca Başpiskopos ile Kardinal'in unvanlarıyla eşdeğerdir. Bu atamalar, Bölge Komutanları ile istişare neticesinde General tarafından yapılır. Ancak kolektif çalışmalar, karar verme sürecine etkin olarak dahil olan çeşitli danışma panellerinin oluşturulması yoluyla gerçekleşmektedir.

Ordu'nun askeri manevraları, örgütsel kültürünün bir parçasıdır. William Booth, bu yeni dinî hareketi adlandırırken ve onu organize ederken İncil'de geçen askeri söylemlerden esinlenmiştir. Booth, Kurtuluş Ordusu'na hem farklı bir amaç hem de kimlik kazandıran düzenleyici ilkeler olarak, şeytana ve onun kötülük ve adaletsizlik güçlerine karşı manevi bir mücadelede, askerlerin disiplinli düzen ve aktif iş birliği fikirlerini kullanmıştır. Askerî imaj, hala Kurtuluş Ordusu için geçerli olan bir durumdur, çünkü bu imaj genel olarak sınıf, ırk, kültür ve ulus sınırlarını aşan dini bir organizasyonda, güçlü bir birlik duygusunu sürdürmek için gerekli olan ortak bir bağdır. Öte yandan bir hayır kurumu olarak Kurtuluş Ordusu'nun, üniforma veya askeri unvanları kullanması ve onun aynı zamanda bir Hıristiyan mezhebi olması, halkın zihninde kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bu noktada Kurtuluş Ordusu'nun hangi konuma yerleştirileceği problemi ile karşılaşmaktadır. Kurtuluş Ordusu bir yardım kuruluşu mu, askeri bir oluşum mu yoksa klasik anlamda bir Hıristiyan mezhebi mi? Bu sorunun net bir cevabının olmaması Ordu'yu uluslararası camiada zor duruma düşürmektedir.

Kurtuluş Ordusu'nun, ana akım Hıristiyanlıktaki bazı uygulamaları, özellikle sakramentleri yerine getirmemesi, onu mevcut Hıristiyan mezhepleri ile bir çekişmeye sokmaktadır. Örneğin, hareketin kuruluş yıllarında uygulanan, ancak 1883'te yasaklanan ve Protestan Hıristiyanlık için vazgeçilmez ritüeller olan vaftiz ve komünyon sakramentleri, Kurtuluş Ordusu mensuplarınca uygulanmamaktadır veya farklı yorumlanmaktadır. Aslında Kurtuluşçular kendi doktrin kitabında geçtiği şekliyle, kutsalların yalnızca sembolize ettikleri hakikatlere dikkat çekmek için işlev gördüğünü, bu nedenle Kurtuluş Ordusu'na

mensup olanların, kutsal hizmete adanmış bir yaşam sürmek için bu törenleri uygulamasına gerek olmadığını savunmaktadır. Kurtuluş Ordusu'nun ayinler hakkındaki görüşü, onun özel amaçlı bir grup mu (tam olarak bir kilise değil) yoksa Evanjelik mezhepler içerisindeki bir topluluk mu olduğu konusundaki marjinal konumuna katkıda bulunmaktadır. Ancak Kurtuluş Ordusu'nun meşru bir dinî mezhep olduğuna dair şüpheler, ayinlerin kilise yaşamının önemli bir parçası olmadığıyla ilgili iddialarından dolayı artmaktadır. Zira Wesleyan geleneğindeki kutsal kiliselerin çoğu, sadece iki sakramenti (vaftiz ve komünyon) uygular ve bazı kiliseler bunları vazgeçilemez olarak görür. Bu yüzden Kurtuluş Ordusu'nun kutsal ayinlere riayet etmeyi reddetmesi, Katolik geleneğindeki mezhepler perspektifinden, onun bir Hıristiyan mezhebi olarak kabul görmemesi sonucunu doğurmuştur.

Sonuç olarak, inanç bakımından yaşanan dalgalanmalar ve konumu itibarıyla oluşan kafa karışıklıklarına rağmen Kurtuluş Ordusu, hızla büyüyen ve etki alanını gittikçe genişleten bir hareket olmaya devam etmektedir. Kurtuluş Ordusu, açtığı yaşlı bakım evleri, çocuk bakım evleri, kadın sığınma evleri, yurtlar, ıslah evleri ve düzenlediği yardım organizasyonlarıyla lokal manada popülerliğini arttırmaktadır. Aynı zamanda doğal afetler konusunda gösterdiği hassasiyet, insan kaçakçılığına karşı mücadele etmesi ve mültecilere yaptığı yardımlar neticesinde uluslararası düzeyde de ilgi çekmeye ve itibarını arttırmaya devam etmektedir. Bütün bunlar ise bu teşkilatın iyi bir misyon hareketi olduğunu göstermektedir. Kurtuluş Ordusu gerek yazılı basın gerekse sosyal medya aracılığıyla propaganda faaliyetlerini sürdürmekte ve “hakikat” olarak inandığı prensipleri dünyaya duyurmaya çalışmaktadır.

Notlar

- 1 Bu çalışma kaynak toplama aşaması hariç tutulursa, bir yıldır üzerinde çalışılan bir araştırmadır. Yayın, hakem sürecinde iken Şevket Özcan tarafından, “Evanjelizmin Yardım Seven Yüzü Kurtuluş Ordusu -Boyutsal Bir İnceleme-” adlı eserin, Ağustos 2020’de İlahiyat Yayınları tarafından yayınlanmış olduğu fark edilmiştir. Her iki çalışma da orijinal ve ilk çalışmalar olarak değerlendirilmelidir. Bkz. Özcan, Ş. (2020). Evanjelizmin Yardım Seven Yüzü Kurtuluş Ordusu -Boyutsal Bir İnceleme-. Ankara: İlahiyat Yayınları.

Kaynakça/ References

- Aydın, M. (2018). *Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Bale, M. (1990). *Marching On! The Salvation Army- Its Origin and Development*, London: International Headquarters of The Salvation Army.
- Beveridge, W. H. (1915). *The Social Work of The Salvation Army. The Life of General Booth* London: Thomas Nelson and Sons:151-170.
- Briggs, C. A. (1894). “The Salvation Army”. *The North American Review*. 159: 697-710.

- Carstens, C. C. (1907). "The Salvation Army-A Criticism". The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 30:117-128.
- Eason, A. M. (2003). Women in God's Army, Gender and, Equality in the Early Salvation Army. Waterloo, Ontario: Wilfred Laurier University Press.
- Erdem, M. (2005). Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye. Ankara: Türkiye Kamu-Sen Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2005). Misyonerlik. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Güngör, A. İ. (1997). Vatikan Misyon ve Diyalog. Ankara: Töre Basın Yayın ve Dağıtım Ltd. Şti.
- Halliday, J. Our History, <https://story.salvationarmy.org> (Erişim Tarihi: 01.08.2020).
- "International Statistics". <https://www.salvationarmy.org/ihq/statistics> (Erişim Tarihi: 08.08.2020).
- İncil, (1995). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Kew, M. C. W. (1977). The Salvation Army. Oxford: Pergamon Press Ltd.
- Kitabı Mukaddes (1997). Eski ve Yeni Ahit (Tevrat, Zebur (Mezurlar) ve İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi ve Ohan Matbaacılık.
- McCalion, W. (1946). "The Salvation Army", The Irish Monthly. 74: 466-470.
- "Our Faith". <https://www.salvationarmy.org/ihq/faith> (Erişim Tarihi: 05.08.2020).
- Oymak, İ. (2010). Metod ve Çalışma Alanları Açısından Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öner, Y. (2020). "Tefhimü'l-Kur'an'da Hz. İsa'nın Ref'i Konusu". Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi. 35:211-231.
- Özcan, Ş. (2020). Evanjelizmin Yardım Seven Yüzü Kurtuluş Ordusu- Boyutsal Bir İnceleme- Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Özkan, A. R. (2018). "Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri". Nedenleri ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler. Ed. S. Turan ve F. Sancar. İstanbul: Okur Akademi.
- Polat, B. (2008). Evanjelik Bir Hareket Metodist Kilisesi. İstanbul: IQ Yayınları.
- "Salvation Army A Sectarian Institution". (1922). The Virginia Law Register New Series. 8(6): 460-461.
- Sandall, R. (1959). The History of The Salvation Army. V: 1-2., London: Thomas Nelson and Sons Ltd.
- Satterlee, A. (2004). Turning Points: How The Salvation Army Found a Different Path, Salvation Army National Headquarters, Alexandria, Virginia: Crest Books.
- Schorey, B. & Bradley, C. (2015). "Dissmantling The Battle Plan: An Exploratory Study of The Practises of The Salvation Army". Michigan Sociological Review. 19: 63-85.
- Seyfeli, C. (2015). Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler. Konya: Çizgi Kitabevi.
- "The Salvation Army". https://en.wikipedia.org/wiki/The_Salvation_Army (Erişim: 07.08.2020).
- "The Salvation Army Handbook of Doctrine". (2010). The Salvation Army International Headquarters, London.
- "The Salvation Army International Theological Council". <https://www.salvationarmy.org/doctrine/doctrines> (Erişim: 05.08.2020).
- Walker, P. J. (2001). Pulling the Devil's Kingdom Down: The Salvation Army in Victorian Britain, Berkeley · Los Angeles · London: University of California Press.
- Webster, F. S. (1915). Personal Reminiscences. The Life of General Booth London: Thomas Nelson and Sons: 151-170.